

Aantekeningen uit de nalatenschap van

drs. J.F. van Os

31-12-1925 – 10-04-2021

© 2021 De erven van drs. J.F.van Os
gelicenseerd onder de
Creative-Commons CC BY-NC 4.0 licentie
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.nl>

U kunt

- het werk delen — kopiëren, verspreiden en doorgeven via elk medium of bestandsformaat
- het werk bewerken — herschikken, veranderen en afgeleide werken maken

onder de volgende voorwaarden:

- Naamsvermelding — De gebruiker dient de maker van het werk te vermelden, een verwijzing naar de licentie te plaatsen en aan te geven of het werk veranderd is. U mag dat op redelijke wijze doen, maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat de licentiegever instemt met uw werk of uw gebruik van het werk.
- Niet-commercieel — U mag het werk niet gebruiken voor commerciële doeleinden.
- Geen aanvullende restricties — U mag geen juridische voorwaarden of technologische voorzieningen toepassen die anderen er juridisch in beperken om iets te doen wat de licentie toestaat.

Correspondentieadres: Adriaan van Os, email adriaan@adriaan.biz

J.F. van Os
Dalweg 41
7122 BB Aalten
tel. 0543-472781

Aalten, 3/11'98

Aan het College van Burgemeesters en Wethouders van Groningen
Postbus 20001
9700 PB Groningen

Bezwaarschrift in zake het besluit RO98.67380, werkzaamheden aan het orgel van de Der Aa-kerk.

Edelachtbare Heren,

Hiermee maak ik bezwaar tegen het plan van ombouw van het orgel in de Der Aa-kerk in Groningen en verzoek ik U aan de werkzaamheden aan het orgel op grond van dit plan geen goedkeuring te verlenen. Daar het mij niet mogelijk is, op zeer korte termijn een volledige motivering van mijn bezwaren kenbaar te maken, zal ik deze binnen enkele dagen U doen toekomen.

Met de meeste hoogachting:

J.F. van Os
Dalweg 41
7122 BB Aalten
tel. 0543-472781

Aalten, 20/11'98

Aan de Ambtelijke Commissie voor de beroep- en bezwaarschriften
Postbus 20001
9700 PB Groningen
t.a.v. de Heer I. van Gils, secretariaat

Motivering van mijn bezwaarschrift A 98-503 in zake het besluit RO98.67380, werkzaamheden aan het hoofdorgel van de Der Aa-kerk.

Geachte Heer Van Gils,

De motivering van mijn bezwaarschrift van 3/11'98 bestaat uit 5 onderdelen:

1. Onduidelijkheden: De tekening die mij is toegezonden is weinig gedetailleerd. Ook omschrijving van de plannen is onvolledig. Een behoorlijke rapport met historie en met technische beschrijving van het instrument, zoals bij restauraties van historische orgels gebruikelijk is, ontbreekt. In ieder geval is deze niet openbaar gemaakt. Veel details in het restauratieplan blijven in het vage. Om een voorbeeld te noemen: De nieuwe hoofdwerkklade zal zijn "geënt op de factuur van Schnitger". Wat dit inhoudt, staat niet vermeld. Bij Schnitger heeft de lade altijd tertsopstelling. Of deze nu ook wordt verwezenlijkt blijkt niet uit de stukken.
2. Onlogische constructies: De tractuur voor het bovenwerk is nodeloos ingewikkeld gemaakt, om de nieuwe lade voor het manueel (hoofdwerk), toch nog zo groot mogelijk te doen zijn. Eenvoud in constructies is altijd het beste in de orgelbouw.
3. Willekeur in het ontwerp. Het wijzigingsvoorstel Van Straten beoogt geen Schnitger-reconstructie, ook geen handhaving van de overgeleverde toestand. Willekeur kan nooit doelstelling zijn bij restauratie van welk monument ook. In het geval van willekeur als uitgangspunt zouden geen twee deskundigen tot eenzelfde voorstel komen. Op de hoorzitting in Groningen begin van dit jaar bleek dit maar al te duidelijk: Ieder kwam met eigen ideeën, waardoor er geen eenstemmigheid was. Van het oorspronkelijke restauratieplan van augustus 1992 (handhaving van het Van Oeckelen-concept) blijft nu weinig over, gezien o.m. het volgende:
 - a. Om een achterwand aan het orgel aan te brengen moet er een kleinere lade voor het Manueel (hoofdwerk) worden gemaakt en wat willekeurige veranderingen en verwisselingen doorgevoerd met pijpwerk van het bovenwerk. De gevolgen zijn ingrijpend. Op de oorspronkelijke Schnitger-lade van het Manueel (hoofdwerk) stonden 9 stemmen (als we de frontpijpen meerekenen). Op de nieuwe lade komen 11 stemmen (situatie frontpijpen als bij Schnitger). Nu is deze lade wel een fractie groter dan de oorspronkelijke, maar daar staat het volgende tegenover:
 - Bij alle registers (behalve de Cornet) moeten de grote pijpen voor de tonen Fs en Gs, die bij Schnitger ontbraken, daarbij worden geteld.
 - Enige registers nemen veel meer plaats in dan de oorspronkelijke in de Schnitger-conceptie, vooral de Nachthoorn 4 vt van Van Oeckelen en de Cornet (die bij Van Oeckelen niet op een verhoogde bank stond en dat ook in de toekomst niet zal doen: in het plan staat niets over verandering dienaangaande).
 - 19de eeuws pijpwerk past niet op een lade, waar het pijpwerk dicht opeengepakt staat. Twee der meest vooraanstaande europese orgelmakers gaven onlangs in een gesprek als hun mening: Het Van Oeckelen-pijpwerk, geplaatst op een zo kleine lade, krijgt dan totaal onvoldoende uitspraak. Hier gelden geheel andere wetten dan bij 17de en vroeg 18de eeuwse pijpen.
 - Als een pijp dichter bij andere pijpen komt te staan dan in het normale geval, wordt de toonhoogte lager. Iedere orgelstemmer weet dit: het is eenvoudig te constateren, als men de hand voor de mond van een pijp houdt. Bij verlaging van de toonhoogte van de pijpen zou men ze aan de bovenzijde iets moeten afsnijden om de juiste toonhoogte weer te krijgen. Dit is een absoluut ontoelaatbare handeling aan zo belangrijk en zo fraai klinkend oud pijpwerk.
 - b. Een lade zonder Cs en Ds ter uitvoering van muziek, waarvoor Van Oeckelen zijn concept maakte, is onzinnig. Toelichting: Wegens ruimtegebrek moeten de tonen Cs en Ds vervallen, iets wat bij de vroege Barok-orgels vrij normaal is. Het uitgangspunt van het wijzigingsvoorstel Van Straten beoogt handhaving van zoveel mogelijk materiaal van Van Oeckelen. Dit biedt inderdaad de mogelijkheid tot weergave van 19de eeuwse muziek. Deze vereist wel de aanwezigheid van de tonen Cs en Ds.
 - c. Zelfs Van Oeckelen plaatste niet - zoals nu voorgesteld wordt - op ieder manueel en in het pedaal het register Trompet 8 vt, zoals C.G.F.Witte wel eens gedaan heeft. Bij Schnitger, de oorspronkelijke bouwer van dit orgel zou zo iets totaal ondenkbaar zijn. Dit is een noodgreep: Men wil op deze manier toch nog gebruik maken van het overvloedige register Trompet 16 vt. Overigens zou handhaving (en verbetering) van deze Trompet als 16 vt in het Van Oeckelen-concept zinvol zijn. Van Oeckelen wilde op deze manier het orgel voor deze grote ruimte een bredere klank geven.

Deze zaak van de registers Trompet is slechts een der vele voorbeelden van willekeur in het wijzigingsplan, dat Van Straten opstelde.
4. De in punt 3a genoemde orgelmakers (die het orgel van de Der Aa-kerk goed kennen en die geheel belangeloos hun

mening gaven, zonder bijbedoeling) zijn ervan overtuigd, dat er mogelijkheden zijn voor een alternatief plan. Dit kan zelfs zeer eenvoudig zijn: Verbetering van de stabiliteit van de kas, terwijl deze toch principiëel in de toestand blijft, waarin Van Oeckelen deze heeft gebracht. Dan kan de Van Oeckelen-lade op zijn plaats blijven, behoeft de tractuur naar het Bovenwerk niet veranderd te worden en behoeven er geen dispositiewijzigingen te worden doorgevoerd. Hoofdgedachte is daarbij, dat voor behoud van de unieke klank van dit orgel (waarbij vooral ook aan de oudere stemmen gedacht moet worden), het geboden is, dat zo weinig mogelijk aan het orgel wordt veranderd: Elke grote verandering aan kas, mechaniek, laden en zelfs windvoorziening heeft onvoorspelbare gevolgen voor de klank, zelfs als niet aan de pijpen zelf wordt gewerkt. Ik kan dit zeggen, omdat ik 50 jaar lang de restauraties in Nederland en daarbuiten heb gevolgd en daarover met veel deskundigen heb gesproken.

5. Toezicht rijksadviseurs. Behalve de beide Rijksadviseurs voor orgel en de orgelmakers Reil is mij geen deskundige bekend, die iets voelt voor het nu voorgelegde plan. De Heer Van Straten was al adviseur voor de Stichting Der Aa-kerk, toen hij tot mede-rijksadviseur werd benoemd. In het verleden was het gebruikelijk, dat een orgeldeskundige, die tot Rijksadviseur werd benoemd, zijn bevoegdheden als adviseur voor een kerk of een stichting aan een ander overdroeg, opdat hij niet als Rijksadviseur toezicht zou uitoefenen over werkzaamheden verricht door hemzelf in een andere functie. Van deze gang van zaken in het verleden heb ik de schriftelijke bewijzen in mijn bezit. In het geval van de Der Aa-kerk hebben de Rijksadviseurs een andere m.i. weinig elegante constructie bedacht: Eén der Rijksadviseurs wordt tijdelijk als “gewoon” adviseur uitgeleend aan de Stichting Der Aa-kerk, terwijl de andere Rijksadviseur toezicht namens het Rijk uitvoert. Afgezien van het feit of deze constructie onlogisch of niet elegant is, vraag ik mij af, hoe de ene Rijksadviseur toezicht kan uitoefenen op het werk van de andere, terwijl zij bij andere projecten als collega's samenwerken. M.i. is dit een ernstige kwestie van belangenverstrengeling. Ik teken hiertegen bezwaar aan.

Conlusie.

Ik maak mij grote zorgen om de toekomst van dit unieke instrument, dat in het verleden zo veel organisten en deskundigen uit binnen- en buitenland, concertbezoekers en kerkgangers zo veel uren van schoonheidsbeleving heeft geschonken.

J.F. van Os
Dalweg 41
7122 BB Aalten
tel. 0543-472781

Aalten, 20/11'98

Aan de Ambtelijke Commissie voor de beroep- en bezwaarschriften
Postbus 20001
9700 PB Groningen
t.a.v. de Heer A.Castelein

Betreft Uw schrijven d.d. 10/11'98, onderwerp: ontvankelijk verklaring bezwaarschrift A98 - 487.

Geachte Heer Castelein,

In antwoord op Uw opmerkingen over al dan niet ontvankelijk verklaring van mijn bezwaarschrift, moge ik U de volgende mededelingen doen.

Sinds meer dan 50 jaar houdt ik mij bezig met bezoeken, beluisteren, bespelen en onderzoeken van orgels, in het bijzonder historische, waarbij het beoordelen van de klank een der belangrijkste aspecten is.

Ik heb meerdere artikelen geschreven in het maandblad "Het Orgel" over door mij verricht technisch en historisch onderzoek naar orgels. Ook schreef ik brochures voor Kervoogdijen over de zich in hun kerkgebouwen bevindende instrumenten. Op grond van mijn onderzoeken zijn enige orgels met Rijks subsidie gerestaureerd, resp. gereconstrueerd, waarbij ik als adviseur was betrokken.

Op verzoek van de uitgever Bosch en Keunig schreef ik één der vier delen van de serie "Langs Nederlandse Orgels".

Ik heb in het orgelarchief van de faculteit der letteren van de Utrechtse Universiteit de orgelarchieven van Klaas Bolt, Johannes Legêne en Ds Kret geïnventariseerd en ben thans doende met het zeer omvangrijke archief van Lambert Eerné. Door het werk aan de archieven van de gerenommeerde orgeldeskundigen Bolt en Eerné ben ik goed op de hoogte van de gang van zaken bij restauraties, ook van fouten die in het verleden zijn gemaakt. Van wetenschap hiervan heb ik in de toelichting op mijn bezwaarschrift gebruik kunnen maken.

Met het lot van de orgels in de provincie Groningen heb ik mij altijd zeer betrokken gevoeld. Het hoofdorgel van de Der Aa-kerk heeft daarbij mijn bijzondere belangstelling gehad. Meerdere malen ben ik uit Aalten overgekomen om hier concerten te beluisteren. De klank van een aantal oude registers van dit orgel behoren tot de fraaiste, die ik op mijn vele reizen in heel Europa heb gehoord. Ik heb radio-opnamen van concerten op dit orgel destijds op de band vastgelegd en altijd bewaard. Ik heb zelf het orgel meerdere malen mogen bespelen en ik heb er een kleine documentatie van gemaakt en belangrijke onderdelen gefotografeerd.

De restauratieplannen doen mij vrezen, dat veel van de klankschoonheid van dit instrument, waarmee ik mij zo verbonden gevoel, ernstig te lijden zal hebben.

In mijn toelichting op mijn bezwaarschrift, gericht aan Uw collega I. van Gils, zal ik mijn bezwaren uiteenzetten.

Op grond van het bovenstaande, meen ik mij als belanghebbende te mogen beschouwen, zodat mijn bezwaarschrift ontvankelijk kan worden verklaard.

Hoogachtend: